

HET VOORKOMEN VAN ZWARTE OOIEVAARS IN UTRECHT

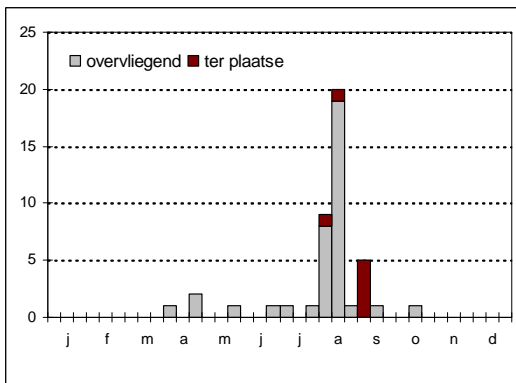
Gert Ottens

In deze *Kruisbek* weer een uitwerking van een soort uit het Bijzondere Soorten Project-niet broedvogels (BSP) van SOVON: de zwarte ooievaar *Ciconia nigra*. Het lijkt erop dat deze, voorheen zeldzame, verschijning de laatste jaren steeds vaker wordt waargenomen in Nederland. Of Utrecht ook deelt in deze vreugde zal in dit artikel worden verduidelijkt. Daarnaast wordt uitgelegd waar deze soort is waargenomen in onze provincie, en wanneer.

Voor dit stuk zijn alleen gegevens uit het BSP-bestand gebruikt. Er is dus niet geprobeerd deze aan te vullen met data uit andere bronnen, zoals de waarnemingenrubriek van Dutch Birding. De gegevens zijn dus niet compleet, maar geven toch een aardig beeld van het voorkomen van zwarte ooievaars in Utrecht. Ook is hierdoor duidelijk dat met het BSP-bestand leuke dingen kunnen worden gedaan.

Trekverloop

De zwarte ooievaar is in Nederland een schaarse doortrekker in voor- en najaar. Overzomerende vogels worden toenemend vastgesteld, maar dit blijft een vrij zeldzaam fenomeen. De soort is geen broedvogel in Nederland. De dichtstbijzijnde broedpopulaties zijn relatief dichtbij te vinden in de middelgebergten van België (Ardennen) en Duitsland (Eifel, Sauerland). Vogels die in Nederland zijn vastgesteld, zijn vermoedelijk afkomstig uit Oost-Europa, al zijn waarnemingen bekend van in België geringde vogels. De overwinteringsgebieden liggen in Afrika ten zuiden van de Sahara.

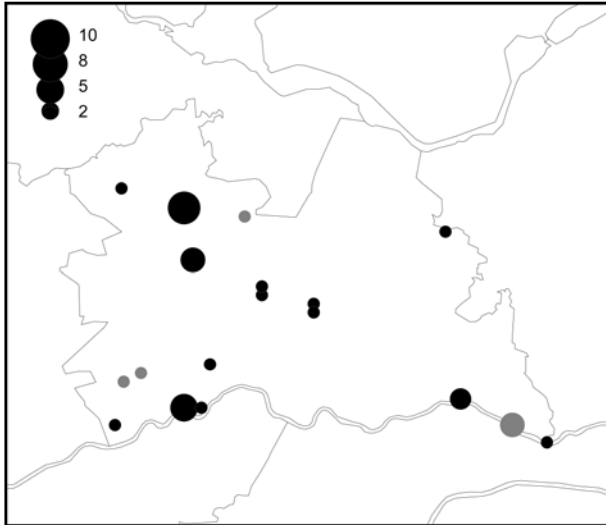

Figuur 1 Seizoenspatroon van pleisterende en trekken- de zwarte ooievaars in Utrecht (1989-2006)

goed als) geen trekpiekje te zien in de maand mei. Maar gezien de zeldzaamheid van de soort in onze provincie is daar waarschijnlijk moeilijk een verklaring voor te geven. Zomerwaarnemingen zijn uitzonderlijk en dat geldt ook voor gevallen buiten de genoemde trekpiek.

In Utrecht is de zwarte ooievaar nog steeds een zeldzame verschijning met (in het BSP-bestand t/m 23 augustus 2006) maar 24 waarnemingen van resp. 37 overtrekkende en zeven pleisterende vogels. Uit figuur 1 blijkt dat het doortrekverloop een duidelijke piek kent in de nazomer, met name de eerste twee decades van augustus. Dit laatste wijkt niet af van het landelijk beeld (Bijlsma *et al.* 2001), maar vooral het handjevol waarnemingen uit het voorjaar is opvallend. In Utrecht is (zo

De meeste waarnemingen van langsvliegende zwarte ooievaars hebben betrekking op enkelingen, maar ook zijn er groepen vastgesteld. De grootste groep, van zeven vogels, werd op 12 augustus 2000 waargenomen over Breukelen! Daarnaast vlogen op 2 augustus 2003 vier zwarte ooievaars over Maarssebroek. Groepjes van drie vogels werden waargenomen boven de Amerongse Bovenpolder (twee volwassen vogels en een juveniel op 3 augustus 2004 en een adult en twee juvenielen op 13 augustus 2005) en De Horde bij Jaarsveld (19 augustus 2006).

Figuur 2 Verspreiding van pleisterende (grijze stippen) en trek-kende (zwarte stippen) zwarte ooievaars in Utrecht (1989-2006).

Verspreiding

Natuurlijk kunnen trekkende zwarte ooievaars overal worden waargenomen, waarbij er in Utrecht overigens nog een (flinke) portie geluk bij komt kijken (zie fig. 2). Toch zijn het de trektelposten in de provincie die de hoogste ogen gooien. Zo lijkt telpost De Horde, langs de Lek bij Jaarsveld, een ware zwarte ooievaar-magneet te zijn. Maar ook hier was de soort een grote zeldzaamheid, tot er in augustus 2006 resp. 1, 1, 1, 3 en 1 exemplaren werden gezien.

Mogelijk pleisterde een van deze vogels op 20 augustus 2006 in natuurontwikkelingsgebied Willeskop. Overigens noteerde de telpost in de Amerongse Bovenpolder ook in totaal acht zwarte ooievaars (in juli en augustus 2004 en april en augustus 2005).

De weinige pleisterende vogels zijn ook terug te vinden in figuur 2 (waarbij de zwarte stippen trekkende zwarte ooievaars weergeven en de grijze stippen de pleisterende vogels). Een groep van vier vogels bevond zich op 4 september 1999 in de Palmerswaard bij Rhenen. Verder gaat het om drie solitaire vogels op 4 september 1998 (Oostelijke Binnepolder Tienhoven), 7 augustus 2003 (Willeskop)

en de eerder genoemde vogel van Willeskop. Blijkbaar voelen rustende zwarte ooievaars zich thuis in natuurontwikkelingsgebieden. Wat dat betreft zijn er nog wel meer geschikte plekken aan te wijzen in de provincie.

Overigens wordt de soort verspreid over het hele land waargenomen in de genoemde periodes, maar in de landelijke verspreiding ligt de nadruk erg op de oostelijke grensstreek en de kuststrook (Bijlsma *et al.* 2001). Utrecht valt dus als het ware een beetje tussen wal en schip, waarbij oostenwinden in augustus wel eens de bepalende factor zouden kunnen zijn.

Zwarte ooievaar - Arjan Boele

Trend

Wanneer we tot slot kijken naar de trend van de Utrechtse waarnemingen, dan zit daar een duidelijke stijgende lijn in. Vanaf 1998 nemen de waarnemingen sterk toe en met ingang van 2003 wordt de soort jaarlijks in onze provincie gezien, iets wat voor 1998 zeker niet het geval was. Deze trend past precies in het landelijk beeld (Arjan Boele in litt.). Hierbij varieert het aandeel pleisteraars van jaar tot jaar, maar lijkt deze laatste groep wel steeds langer in geschikte gebieden in Nederland te verblijven, ook gedurende de zomermaanden. De toename in Nederland loopt parallel met de toename van de Duitse broedpopulatie. In 2003 ging het daar al om 450 broedparen (Dornbusch 2006). De trends in andere Oost-Europese landen (met name Polen, Tsjechië en Slowakije) vertonen ook overwegend een sterke toename, met uitzondering van de Baltische staten (BirdLife International 2004). Dit zou de stijging van het aantal waarnemingen in Nederland en (in navolging daarvan) Utrecht kunnen verklaren.

Misschien is de toename van doortrekkers en pleisteraars een opmaat voor een vestiging van de soort als broedvogel. Echter, de zwarte ooievaar is zeer kritisch ten aanzien van broedbiotoop en heeft grote arealen primair ogend rustig bosgebied met rustige foerageergebieden (plasjes, rivieren en natte weilanden) nodig. Het is de vraag of de zwarte ooievaar die in Nederland kan vinden, maar wie weet lukt het de soort in navolging van kraanvogel en zeearend ook...

Dankwoord

In de eerste plaats wil ik graag alle waarnemers bedanken die het BSP-bestand voed(d)en met hun waarnemingen. Erik van Winden en met name Arjan Boeie voorzagen dit stukje van de juiste gegevens en André van Kleunen voorzag een eerdere versie van opbouwende kritiek. Bedankt!

Bronnen:

Bijlsma, RG, F. Hustings & CJ Camphuysen. Algemene en schaarse vogels van Nederland, Avifauna 2. Haarlem/Utrecht, 2001.

BirdLife International. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Cambridge, 2004.

Dornbusch, G. Zur Bestandsentwicklung des Schwarzstorchs (*Ciconia nigra*) in Deutschland. Charadrius 41: 79-83, 2006.

OPROEP

Om het beeld van dergelijke schaarse soorten in Utrecht, maar ook in de rest van het land, compleet te krijgen is SOVON afhankelijk van jullie. Om het jullie gemakkelijk te maken is het nu daarom ook mogelijk je waarnemingen digitaal in te voeren, via de website van SOVON. Surf eens naar www.sovon.nl en klik dan op "Online uw BSP-waarnemingen doorgeven". Nieuw is bijvoorbeeld dat waarnemers nu ook Amersfoort-coördinaten kunnen gebruiken en verder is het nu mogelijk geslacht en leeftijd door te geven. Ook kan iemand zijn eigen waarnemingen bekijken. In de toekomst zal het bijvoorbeeld ook mogelijk worden een verspreidingskaartje op te roepen.